

Pospíšil, Ivo

Dvě knihy o poezii z Polska

Opera Slavica. 2015, vol. 25, iss. 1, pp. 62-65

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/133938>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

rušnej prítomnosti. Hodnotu publikácie garantuje jej záber a výklad jednotlivostí z univerzálneho záberu do konkrétneho literárneho vývinu, literárneho života aj tým, ako ponúka vo svojom prístupe k osobitosti autorskej prozaickej cesty z „krajiny“ do autorskej dielne a vice versa i tak, aby sa napätie viachlasnosti udržiavalo len ako iniciácia výnimočných výpovedí o tom, čím krajina, jej literatúra a obyvatel' žijú a kam sa vypravili. V realite na historickom horizonte aj v časoch ťažkých neli- terárnych skúšok ich očakáva však to, o čom boli jej tvorcovia presvedčení, že už navždy doniesol čas do „zabudnutia“ histórie už pred viac ako dvoma desaťročiami.

Viera Žemberová

Dvě knihy o poezii z Polska

Магомедова, Д.: Александр Блок: биография и поэтика в свете автобиографического мифа. Slavica Sedlcensia, Opuscula, tom V, redakcja tomu Roman Mnich i Roman Bobryk. Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Siedlce 2013. ISBN 978-83-937388-4-7.

Mnich, R.: Жанровая эволюция элегии в литературе XX века. Slavica Sedlcensia, Opuscula, tom V, redakcja tomu Roman Bobryk. Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Instytut Neofilologii i Badań Interdyscyplinarnych, Instytut Kultury Regionalnej i Badań Literackich im. Franciszka Karpińskiego, Siedlce 2015. ISBN 978-83-937388-7-8.

Do literárni vědy se nám vrací stará dobrá biografie a autobiografie v podobě tzv. autorského mýtu, ale i jinak. Dina Magomedova zvolila zkoumání souvislostí biografie a poetiky ve světle autobiografického mýtu Alexandra Bloka. Život a osobnost ruského symbolisty mladší generace k tomu ovšem skýtá řadu příležitostí. Na počátku autorka od sebe odděluje biografii, autobiografii a tzv. (auto)biografickou legendu, která je vlastně předmětem její knížky. Podle ní se biografická metoda vytvářela zvláště v stříbrném věku ruské literatury na hraně 19. a 20. století. Podle jejího názoru se mohou také opírat o podobná starší díla, např. jde o autobiografická díla a nepřímá svědectví z pera A. Gercena, V. Bělinského, N. Dobroljubova, N. Černyševského aj. Oněch modelů autobiografie a autobiografické legendy může být řada, např. spisovatel-samouk, zvláště významný v ruské literatuře: problémem zůstává, do jaké míry můžeme přímo za samouka a jeho legendu pokládat M. V. Lomonosova nebo N. S. Leskova, zatímco u Gorkého asi nemáme pochyby, tam je to přímo demonstrativní. Často jsou biografie a autobiografie do značné míry mystifikací (N. Kljujev, S. Jesenin). Zde tkví i moje malá pochybnost: zda totiž výklad Blokovy biografie a jeho díla, nutně s vymyšlenými prvky a mystifikačními momenty je něčím zvláštním, co si zaslouží pozornost jako metodologická inovace,

zda nejde o prostou biografii a výklad díla ve spojitosti s osudy autora, jak je to vždy pojato dokonce v čítankově pojatých příručkách. Rozdíl je snad v jediném: v záměrnosti vytváření autobiografické jádra, tedy v tom, že autor sám vytvářel intencionálně svým dílem mýtus své postavy, ale obávám se, že ani to není nic zvláštního; to se děje vždy a vlastně vždy také záměrně, často však podvědomě, někdy zase je to součástí dnešních public relations. Tu se samozřejmě nabízí Blokův mýtus goethovského „das ewig Weibliche zieht uns hinan“, věčného ženství, světové duše, Damendienst, mýtus rytířstva, gnóse, zednářství, solovjevovský podtext (s. 31). Autorka neponechává nic nahodilosti, zkoumá korespondenci, dobové ohlasy, vztahové momenty, politické pozadí (i takové známé, leč málo prozkoumané skutečnosti, jako je Blokovo členství v komisi prozatímní vlády zkoumající materiály carské ochranky, jeho zamlžený vztah k bolševické revoluci, samu klíčovou poému Dvanáct aj.): někdy jsou to věci známé, jen poněkud jinak autorkou „nasvícené“. Kapitola třetí je snad nejobjevnější ve smyslu analýzy gnostického mýtu o padlé Sofii a hrdinovi-zachránci v tvorbě 1905–1910. Jinak řečeno – a další kapitola o transformaci autorského mýtu v letech 1910–1916 to jen potvrzuje: jde o sledování vývoje umělecké trajektorie básníka a dramatika v souvislosti s jeho osobností a různými jejími obdobami demiurga artefaktu. V poslední kapitole se jedná o apokalyptický mýtus a eschatologii ve spojitosti s událostmi let 1914–1921, samozřejmě s výhledem na poému Dvanáct a její interpretace, jež vytvářely mýtus Bloka jako autora bolševického nebo naopak jako antibolševika či – snad nejpřesněji – jako výraz básnickovy tragédie. Zde se nabízí – a autorka jí využívá – záměrně vytvářená paralela Puškina a Bloka jako básníků, jimž „se nedostává vzduchu“. Sama vidí jako prameny apokalyptických nálad mimo jiné „gotický román“, dílo Richarda Wagnera a Henryka Ibsena: jen dobře nevím, proč akcentuje zvláště tyto. Přínosem autorky je to, že v Dvanácti objevuje puškinské aluze, zejména na báseň Běsi: to by tedy napovídalo, že jde o báseň varující, nikoli afirmující revoluci, spíše upozorňující na její neblahé důsledky, tedy na revoluci jako bránu k apokalypse.

Kniha o Blokově tedy podle mého soudu nepřesahuje dimenze běžné biograficko-analytické monografie se soustředěním na personální mýtus: objevy jsou spíše skromné, bylo by možné k nim dojít i bez „lešení“ jakoby nové metodologie. Jde – jako u všech spekulativních věd – spíše o jemné posuny důrazu, ale i zde se cosi podařilo, zvláště v textovém rozboru aluzí, z nichž některé však ani v minulosti nezustaly skryty, včetně paralely Puškin–Blok.

Roman Mnich je spiritus agens literárněvědného dění na Univerzitě Siedlce, ale lze říci, že v celém Polsku a střední Evropě. Ba ještě víc: tvoří vlastně kruh, v němž vystupuje jako Ukrajinec z Drohobyče vědecky vzdělaný v Doněcku a jako germanista vázaný na Rakousko a Německo, tedy spojuje evropský střed, Západ a Východ, což je vždy ojedinělé. Jeho kandidátská disertace obhájená v Doněcku a vycházející z tamní proslulé vědecké školy holistického zkoumání literárního artefaktu (M. Girš-

man a další, viz o tom A. Korabl'ov¹) reflektuje přelom epoch: 80. a 90. let 20. století. Svět se otvíral, všude panoval optimismus, do oběhu se vracely hodnoty v době minulé potlačované, z pozapomnění se vynořují nemarxistické metody, ale i marxistické přístupy se zbavují ideologického balastu a narovnávají svou nalomenou páteř. Jeho práce je povýtce teoretická se dvěma – dnes bychom řekli – případovými studii (case studies) a jejich výběr není náhodný – Severní elegie (Северные элегии, 1912–1955) Anny Achmatovové a Elegie z Duina (Duineser Elegien, 1912–1922) Rainera Marii Rilka. Po úvodu, v němž vysvětluje retrocharakter své disertace, jež je kladně i záporně poznamenána dobou svého vzniku, líčí autor svou metodologii a problematiku žánru tak, jak je sám vidí. Zde zjišťujeme, že vychází z určitého pevně vymezeného okruhu sekundární literatury: M. Bachtin, ruští formalisté, N. Lejderman, N. Kopystjanskaja, L. Černec, A. Esalnek, E. Balcerzan, S. Averincev, řada klíčových prací, zejména ze střední a západní Evropy však chybí nebo zůstává na okraji. Nicméně výklad je mimořádně konsistentní, krásný vědecký, esteticky ozvláštněný jazyk a je tu do značné míry samostatný, původní koncept, i když se opírá např. o Bachtina a Lejdermana v klasifikaci tzv. nositelů žánru. Sám jsem kdysi psal o žánru, metodě žánru a žánrovém rozpětí, dál už jsem nešel (Labyrint kroniky, 1986), neboť to podle mého soudu příliš daleko zabíhá do spekulace.

Název Mnichova díla odkazuje k vývoji žánru a jeho evoluční variantnosti. Když mluví o elegii, musí jít až k etymologii pojmenování (elegické distichon, pohřební píseň, frýžsky „třtinová flétna“, jindy zase řecky „pěkně mluvit“). Ukazuje na realizaci elegie v různých národních prostředích, v polském např. na tren, valetu a epicedium. Ukazuje současně na nosnost elegického žánru jako žánru básnického, i když nemůže ignorovat elegický rámec jiných útvarů, včetně prozaických. Akcentuje pružnost elegie, která se objevuje v podstatě ve všech dobách, zvláště markantně tam, kde sílí tlak katastrof a válek (třicetiletá válka a německá barokní lyrika).

Druhá část již představuje deduktivně podávaný příklad, ilustraci nebo verifikaci obecných postulátů; Mnich tu však mezi tradiční elegií a elegií 20. století vidí podstatný rozdíl: «Если для классической латинской или средневековой элегии миф мог служить материалом, источником фабулы произведения, то в элегии XX века обращение к мифу будет свидетельствовать о совершенно иных его функциях в рамках художественной (а значит – и жанровой) целостности произведения.» (s. 95). Jde především o silnou individualizaci elegie jako výrazu básnické osobnosti. V případě Severních elegií vykládá i příznakovost pojmu „severní“ (Sankt-Petěrburg – Petrograd – Leningrad) a jeho „literárnost“ (Rusko Dostojevského) a otevřenost elegické tradici. U Rilka představují prototext Elegií z Duina Římské elegie J. W. Goetha, ale i širší asociativně citátový svět jdoucí od antiky přes italskou renesanci k německé „romance“, takže může oprávněně kon-

¹ КОРАБЛЕВ, А. А.: *Пределы филологии*. Министерство образования и науки Украины, Донецкий национальный университет, Российская Академия Наук, Сибирское отделение, Институт филологии, Издательство СО РАН, Новосибирск 2008.

statovat, že Elegie z Duina jsou vlastně svérázným básnickým filozofickým traktátem. Zatížení žánru dalšími významy je jejím podstatným rysem – toho jsou právě oba elegické cykly dokladem (Právě formová cykličnost tu zůstala poněkud stranou – viz o tom někdejší projekt R. Iblera a jeho publikační výstup²). V závěru pak ukazuje, jak je elegie spjata s národním prostředím; nejenže se zachovávají tradiční tropy (obrazy), např. pláč, nostalgie, loučení, návraty, ale prohlubuje se individualita básníka, jeho osobnost a osobitost, personalistická koncepce, jak už řečeno výše.

Obě knihy se dívají na určité ruské literární jevy jinak, s posunutým hledím, než bylo do té doby obvyklé. Mnichova kniha – paradoxně, neboť vznikala v podstatě před více než dvaceti lety – je v tom asi objevenější a původnější, snad i působí nověji.

Ivo Pospíšil

Areál a filologická studia

Pospíšil, I.: Areál a filologická studia. Brno: Masarykova univerzita 2013. 156 s. ISBN 978-80-210-6471-3.

Publikace Iva Pospíšila *Areál a filologická studia* představuje brilantní ukázkou moderního literárněteoretického uvažování, které od etnicko-jazykových faktorů důsledně přihlíží ke geograficko-administrativním fenoménům. Tyto metodologické posuny souvisejí i s novým chápáním filologie, k níž se tradičně přičleňovala literární věda. Ta je dnes se svými disciplínami a oborovými metodami spíše zařazována ke kulturologii a tzv. areálovým studiím. Pospíšil patří v česko-slovenském vědeckém kontextu k průkopníkům areálových metod v literární vědě: již v průběhu 90. let takto zreorganizoval na Filozofické fakultě Masarykově univerzitě v Brně slavistické disciplíny, které byly tradičně pojímány filologicky, např. takto koncipoval slovakistiku jako komparativní, konfrontační a interdisciplinární obor s filologickým jádrem, jehož tematickým základem se stávají česko-slovenské kulturní a literární vztahy na střeoevropském pozadí. Tento postoj systematicky prosazoval i v době, kdy převládali zastánci jagičovského pojetí slavistiky, kteří tvrdili, že jde o negaci hodnot, o nebezpečnou generalizaci či „amerikanizaci“ starého kritického jazykozpytu a literární historie a že se tento metodologický přístup nemůže v střeoevropském prostředí prosadit. V současnosti je však zřejmý na prestižních světových pracovištích areálový (prostorový, zonální) aspekt, tendující ke spojování dílčích filologií a s tím souvisí i snaha hledat širší kontextové vazby s přesahem ke

² IBLER, R. (Hrsg.): Zyklusdichtung in den slavischen Literaturen. Beiträge zur Internationalen Konferenz, Magdeburg, 18.–20. März 1997. Vergleichende Studien zu den slavischen Sprachen und Literaturen, Bd 5, herausgegeben von Renate Belentschikow und Reinhard Ibler. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Wien 2000. Tam jsem publikoval i svůj příspěvek *The Cycle as the Undercurrent in the Development of the 19th-Century Russian Novel*, s. 419–424.